

Saulės (Šiaulių) mūšis

Eiliuotoje Livonijos kronikoje aprašyto 1236 m. rugsėjo 22 d. vykusio Saulės mūšio tekste pirmą kartą to laikotarpio rašytiniuose šaltiniuose paminėtas vietovardis *Soule*, kuris vėlesniais metais transformavosi ir dabar vadinasi *Šiauliais*.

Livonijos kronikos paskirtis buvo pateikti išsamią informaciją apie tai, kaip anuo metu iš Vakarų Europos į baltų kraštus besiveržiantys 1202 m. Rygos arkivyskupo Alberto iniciatyva įkurto Kryžiuočių ordino sukarintos vienuolių pajėgos krikštija užkariaujamų žemių žmones, kurie krikščionimis tapti buvo verčiami per prievartą. Vienuoliai, prisidengę krikšto misija, plėšė žmones, stengėsi juos paversti sau paklusniais, niokojo žemes, į kurias įsiverždavo.

Saulės mūšio metu susivienijusios baltų gentys, kurioms vadovavo tuo metu buvęs didžiausią įtaką tarp žemaičių turėjęs kunigaikštis Vykintas, šiame mūšyje pasiekė pergalę ir ilgam nutraukė Kalavijuočių ordino veržimąsi į baltų žemes. Vykinto kariuomenės pusėje tada kovojo ir žiemgaliai.

Dėl vietos, kurioje šis mūšis vyko, istorikai turi kelias versijas. Vieni (Stanislovas Francišekas Zajackovskis, Zenonas Ivinskis, Romas Batūra) rašo, kad netoli Šiaulių buvusiam Meškuičių (dabar Joniškio rajono Jauniūnų kaime), Mūšos ir Tautinio upių santakoje, kiti, tarp jų ir istorikas Edvardas Gudavičius, yra nurodę, kad Saulės mūšis, tikėtina, vyko tarp Kelmės ir Tverų, netoli Vykinto miesto, kurį Kalavijuočių ordinas norėjo užimti ir sunaikinti.

Mūšio priešistorė ir Kalavijuočių ordino karinės pajėgos

XIII a. pradžioje apie 80 nuolatinių riterių turėjęs Kalavijuočių (Livonijos) ordinas, kuriam vadovavo magistras Folkvinas (vok. *Volquin*) Naumburgietis, kontroliavo dideles teritorijas nuo Suomijos įlankos iki Dauguvos upės. Einant laikui čia jis susidūrė su įvairiomis problemomis, ypač kai pradėjo mažėti gaunamos pajamos, nebeužteko karinių pajėgų palaikyti tvarką užkariauotose žemėse, todėl 1231 m. Folkvinas pasiūlė Kalavijuočių ordiną sujungti su Kryžiuočių ordinu, tačiau popiežius bei jo legatai tokios idėjos ne-

„Saulės mūšis“. Dailininkas Voldemaras Vimba

palaikė ir ragino tęsti puolimus, užkariauti naujas teritorijas. Nėgana to, 1236 m. vasario 19 d. popiežius Grigalius IX, paprašytas savo legato Vilhelmo Modeniečio, pasirašė bulę, kuria paskelbė kryžiaus žygį prieš pagoniškąją Lietuvą.

Nors iš pradžių magistras Folkvinas nebuvo linkęs toliau kariauti, bet jį spaudė legatas bei Ordino vadai, tad, kad ir kiek vėluodamas, su savo kariais vėl išsirusė į žygį – prasidėjo pirmasis kryžiaus žygis prieš Lietuvą. Per gana trumpą laiką kalavijuočiams pavyko užimti ir nusiaubti didelę dalį Lietuvos. Riteriai plėšė užkariautas žemes, jėga vertė žmones krikštytis, mokėti jiems mokesčius, būti nuolankiais ir kt.

Istoriniai šaltiniai liudija, kad iš pradžių kalavijuočių karinės pajėgos galėjo sudaryti apie 3 tūkstančiai karių, t. y.: Kalavijuočių ordino magistro Folkvino vadovaujami 55 Kalavijuočių ordino riteriai su savo kariais (apie 600 žmonių), Saksonijos grafo Heinricho von Dannenbergo ir didiko Teodoriko von Haseldorfo vadovaujami daugiausiai iš Šiaurės Vokietijos, Gotlando salos kilę kryžininkai (apie 500). Kalavijuočių pusėje kovėsi ir karo prievolę privalėję atlikti Ordino pavergtų estų, lyvių, latgalių tautų daliniai (apie 1 500 žmonių), taip pat ir 200 karių, kuriuos buvo atsiuntęs Folkvinui pavaldus Pskovo kunigaikštis.

Saulės mūšio eiga

1236 m. rugsėjo mėnesio viduryje kalavijuočiai nuo Rytų Žiemgaloje stovėjusios Mežotnės pilies žemaičiams to nesitikint įsiveržė į Šiaurės Žemaitiją, ten įsirengė stovyklą ir pradėjo niokoti kraštą. Dažniausiai po įsiveržimų į naujas žemes kalavijuo-

(Nukelta į 6 p.)

čiai su grobiu ir belaisviais pirmiausiai grįždavo į savo įsirengtą stovyklą, o vėliau patraukdavo į Rygą. Taip buvo ir šį kartą: kalavijuočių karinės pajėgos, nuniokojusios dalį Žemaitijos, susirinko į laikinąją stovyklą, o tada patraukė namo į Rygą, bet... Pakeičiui jiems pelkėtoje vietoje prie brastos, netoli Saulės (toks vietovės pavadinimas nurodytas Livonijos kronikoje), joms 1236 m. rugsėjo 21-osios vakare kelią pastojų žiemgalių karinis dalinys (Šiaulių žemės kariai), vadovaujamas kunigaikščių Bulaičių. Ant žirgų jojantiems kalavijuočiams čia temstant susikauti buvo pavojinga, nes jie suprato, kad pelkėse gali prarasti žirgus, tad nutarė sustoti ir per naktį pailsėti bei rasti sprendimą, kaip elgtis toliau.

Anksti ryte Šiaulių žemę valdę kunigaikščių Bulaičių vadovaujami kariai sulaukė pastiprinimo – jiems į pagalbą atvyko anuo metu galingiausio žemaičių kunigaikščio Vykinto vadovaujamos karinės pajėgos. Buvo nutarta iš karto pradėti puolimą. Tyrinėtojai spėja, kad prasidėjus mūšiui lengvai ginkluoti vietiniai Livonijos kariai iš mūšio paspruko, o sunkiai ginkluoti riteriai, tarp kurių buvo ir magistras Folkvinas, per susirėmimą buvo nukauti. Rašytiniuose šaltiniuose nurodoma, kad per šį mūšį žuvo 48 Folkvino ir kiti Ordino riteriai, daug kitų karių, dalį pasitraukusiųjų pakeliui į Rygą sunaikino žiemgaliai. Iš Ordinui talkinusių Pskovo kunigaikščio atsiųstų žmonių išgyveno tik kas dešimtas žmogus.

Kalavijuočių ordinui tai buvo katastrofa. Po šio mūšio jis jau nebeatsitęsė ir, norėdamas toliau vykdyti savo misiją, buvo priverstas 1237 m. tapti Vokiečių ordino (kryžiuočių) autonomine šaka – Livonijos ordinu. Pergalė Šiaulių mūšyje paskatino sukilti kuršius, žiemgalius, sėlius, buvo atsikovotos visos Dauguvos kairiajame krante 1208–1236 m. kalavijuočių užkariautos baltų žemės.

Istorikas Tomas Baranauskas pažymi, kad Saulės mūšis „vertinamas kaip pirmoji žymi lietuvių pergalė, leidusi išsivaduoti į kalavijuočių valdžią pradėjusioms patekti žemėms į pietus nuo Dauguvos, taip pat kaip mūšis, lėmęs Kalavijuočių ordino panaikinimą. Nors derybos dėl Kalavijuočių ir Kryžiuočių (Vokiečių) ordinų susijungimo vyko ir anksčiau, žinia apie kalavijuočių sutriuškinimą Saulės mūšyje jas užbaigė ir 1237 m. gegužės 12 d. popiežius Grigalius IX paskelbė apie Kalavijuočių ordino prijungimą prie

Saulės (Šiaulių) mūšio memorialas Joniškio rajone. Fotografas nežinomas. Nuotrauka iš: <https://inx.lv/J6R20>

Vokiečių ordino. Visa tai leidžia šį mūšį laikyti pirmuoju lemtingu mūšiu Lietuvos istorijoje.“

Po Saulės mūšio Kalavijuočių ordino kariai keliolika metų Lietuvos nebepuldinėjo, tad ji turėjo galimybę atgauti jėgas ir sustiprėti.

Saulės mūšis neužmirštas iki šiol. Jo diena Lietuvoje iškilmingai pažymima kasmet. 2000 m. Lietuvos ir Latvijos Seimai Saulės mūšio dieną – rugsėjo 22-ąją – paskelbė Baltų vienybės diena. 1987 m. Saulės mūšio pergalės laukas Jauniūnų kaime buvo įrašytas į Lietuvos Respublikos istorijos paminklų sąrašą.

2005 m. Lietuvos Respublikos Vyriausybė spėjimą mūšio vietą Jauniūnų kaime (Joniškio r.), Tautinio ir Mūšos upelių santakoje, esančią netoli nuo kelio Ryga-Kaliningradas, nutarė įamžinti memorialiniu kompleksu. Darbai buvo pradėti 2008 metais. Statybos vyko etapais ir daugiausiai dėl kilusių finansavimo problemų tęsėsi daug metų. Pagrindiniai darbai užbaigti tik 2024-ųjų rudenį. Memorialo kompleksą sudaro tvenkinys, kūlgrinda, piliakalnis, parkas ir 30 metrų aukščio smailė. Paminklo architektas – šiaulietis Algimantas Černiauskas, kuriam talkino jo vadovaujama jaunų architektų grupė.

NAUDOTA LITERATŪRA:

1. „Šiaulių mūšis“, *Visuotinė lietuvių enciklopedija*: <https://inx.lv/J6MzJ>.
2. Karolis Zikaras, „1236 m. rugsėjo 22 d.: lietuvių pergalė Saulės mūšio lauke“, *Lietuvos Respublikos krašto apsaugos ministerija*: <https://inx.lv/J6MzT>.
3. Tomas Baranauskas, „Mūšiai viduramžių Lietuvos istorijoje“, *Lituanistica*, Lietuvos mokslų akademija, t. 66, nr. 3(121), p. 157–188, prieiga internete <https://inx.lv/J6RNm>.